

суб'єкта: «І встане Україна з своєї могили, і знову озоветься до всіх братів своїх слов'ян, і почують крик її, і встане Слов'янщина, і не позостанеться ні царя, ні царевича... ні боярина, ні крепака... ні в Московщині, ні в Польщі, ні в Україні, ні в Чехії, ні у хорутан, ні у сербів, ні у болгар» [5, с.169].

Література

1. Чижевський Д. Філософські твори: у 4 т. / Дмитро Чижевський; під заг. ред. В. Лісового. – Т. 1. – Київ: Смолоскип, 2005. – 402 с.
2. Шевченко Т. Щоденник. Листи / Тарас Шевченко; за заг. ред. Л.Івшиної. – Київ: ПрАТ «Українська прес-група», 2013. – 80 с.
3. Шевченко Т. Кобзар. Повна ілюстрована збірка / Тарас Шевченко; передм. І. Дзюби. – Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2010. – 720 с.
4. Содомора А. Шевченків садок і Франкове поле. Спроба прочитання / Андрій Содомора. – Львів: Апріорі, 2015. – 104 с.
5. Кирило-Мефодіївське товариство: у 3 т. / АН УРСР, Археограф. Комісія та ін. – Т. 1. – Київ: Наук. думка, 1990. – 544 с.

Голікова О.М., канд. іст. наук, професор

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

РОСІЙСЬКИЙ АГРАРНИЙ ВИШ У ПОЛЬЩІ: ДО 150-РІЧЧЯ ВІД ЗАСНУВАННЯ НОВО-ОЛЕКСАНДРІЙСЬКОГО ІНСТИТУТУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА І ЛІСІВНИЦТВА

*В своїй хаті своя й правда,
І сила, і воля.*

Т. Шевченко

8 червня 2019 р. виповниться 150 років, як російським імператором Олександром II було затверджено Статут Ново-Олександрійського інституту сільського господарства і лісівництва. Цей інститут функціонував у Польщі до початку Першої світової війни, коли його було евакуйовано до Харкова. Сьогодні він відомий як Харківський НАУ імені В.В. Докучаєва.

Інститут сільського господарства і лісівництва було створено 1869 р. на місці колишнього Політехнічного і Землеробсько-лісного інституту, який діяв в Новій Олександрії (польська назва – Пулави)

згідно Статуту від 20 травня 1862 р. [1] і який було закрито внаслідок антиросійського Січневого повстання 1863 р. [2, арк. 1].

На сьогодні в історичній літературі існують певні суперечності з питання значення цього вишу в розвитку аграрної освіти і науки України і Польщі. Вивченню історії Ново-Олександрійського інституту присвячено відповідні розділи в одноосібних [3] і колективних монографіях [4]. Однак у роботах українських авторів немає системного вивчення історії російського землеробсько-лісного вишу у Польщі, з використанням усього пакету наявних джерел. *Метою* цієї публікації є узагальнення історичних обставин і фактів, які своїм кінцевим результатом мали утворення у кордонах етнічної Польщі російського центру аграрної освіти і науки. *Джерельною базою* дослідження послуговували документи, які перебували на постійному зберіганні в архіві начального закладу до 1970 р., коли їх було передано до Держаного архіву Харківської області (далі – ДАХО). Ці матеріали дозволяють висвітлити маловідомі сторінки з історії навчального закладу часів розташування його в кордонах Королівства Польського – у Маримонті та Ново-Олександрії.

Ще 1864 р. російський уряд визначився щодо реорганізації інституту в Ново-Олександрії в Інститут сільського господарства і лісівництва, з одночасним перебазуванням Політехнічного інституту в м. Лодзь. На погляд російської влади, відкриття інституту в Ново-Олександрії мало вирішити головне політичне завдання у Привіслянському краї (так в імперії називали Польщу): утвердження російського впливу і забезпечення урядового нагляду за молоддю [8, арк. 1 зв.]. У наступні роки було проведено ревізію матеріальної бази інституту [2, арк. 1–5], а 1865 р. розроблено проект нового Статуту [5].

Проект Статуту 1865 р. істотним чином відрізнявся від Статуту 1862 р. з питання визначення мови викладання. Попри те, що вперше російську мову в навчальний процес було запроваджено за Статутом Інституту сільського господарства і лісівництва у Маримонті від 13 жовтня 1835 р. [6, арк. 4 зв.], Статут Політехнічного і Землеробсько-лісного інституту від 20 травня 1862 р. не передбачав вивчення російської мови. Серед мов, що їх було передбачено до опрацювання (англійська, французька, німецька), російської не було взагалі [1, арк. 2 зв.]. На нашу думку, це можна пояснити кількома причинами: 1) на той час Пулави були провінційним невеликим аграрним, здавалосьь, спокійним польсько-єврейським

містечком з населенням близько 2–3 тис. осіб, де російська мова не була вживаною; 2) Політехнічний і Землеробсько-лісний інститут було створено шляхом об'єднання перебазованого з Маримонту Інституту сільського господарства і лісівництва з Варшавською реальною гімназією, в котрій навчання здійснювалось польською мовою; 3) відсутність викладачів, здатних викладати російською; 4) брак коштів.

Повстання 1863 р. змусило російських урядовців більш вимогливо поставитися до визначення ідеологічних засад Інституту в Ново-Олександрії, висунувши на перший план розв'язання гострого політичного питання – збереження російського впливу у Польщі. За проектом Статуту від 1865 р. було чітко встановлено, що російська мова вивчатиметься студентами протягом усіх трьох років навчання. Разом з тим, «політичну економію, статистику і Закони Імперії і Царства, що стосуються сільського господарства і лісівництва, викладатимуть російською мовою» [5, арк. 3 зв., 4]. Під час обговорення цього проекту сферу функціонування російської мови було ще більше розширено.

Підписаний імператором 8 червня 1869 р. Статут чітко регламентував питання щодо російської мови. Шостий параграф цього документу затвердив: «В інституті, як у викладанні, так і у всіх в цілому випробуваннях, творах, під час публічних заходів і у діловодстві, використовується російська мова» [7, арк. 2 зв.]. За Статутом 1869 р. директор та інспектор інституту призначалися лише із числа росіян, що закінчили один з російських університетів і користувалися довірою уряду. Така ж норма з русифікації освіти мала впроваджуватися в інституті у Лодзі.

Польські дослідники вважають, що реорганізація Ново-Олександрійського інституту сільського господарства і лісівництва за Статутом 1869 р. своїм кінцевим результатом мала повну ліквідацію російським урядом вищої освіти в Польщі [9, с. 25]. Інститут, що знаходився в кордонах етнічної Польщі, перестав слугувати потребам розвитку польського краю і перетворився на впливовий російський центр аграрної освіти і науки, що готував кадри передусім для південних губерній Росії. На сайті Головної Школи сільського господарства у Варшаві, яка має з ХНАУ спільне історичне минуле, зазначено, що у 1869–1918 рр. інститут не існував [10]. На думку польських учених, інститут відновив роботу як польський центр вищої

аграрної освіти тільки після відновлення державної незалежності Польщі 11 листопада 1918 р.

Водночас, вчені-аграрії з Національного науково-дослідного інституту рослинництва і добрив у Пулавах, відкритого 1917 р., високо цінують науковий доробок Ново-Олександрійського інституту, особливо в той період, як керівником інституту із 1892 по 1895 рр. був професор С.-Петербурзького університету В.В. Докучаєв [11].

Розроблений В. В. Докучаєвим план з реорганізації інституту був втіленням ідеалу всього його життя: наука для життя і практика лише на основі науки. Ученим було запроваджено викладання цілої низки нових дисциплін: ґрунтознавства, учення про мікроорганізми, дендрології, сільськогосподарської та лісівничої статистика, законодавства. На принципово нову основу поставлено проведення практичних занять. Беззаперечною заслугою професора В.В. Докучаєва було поповнення інституту висококваліфікованими викладачами (П.Ф. Бараков, М.М. Сибірцев, К.Д. Глінка та ін.). Зусиллями вченого 5 січня 1894 р. в інституті було відкрито першу у світі кафедру генетичного ґрунтознавства. Навчальний заклад було зрівняно у правах з іншими вищими спеціальними навчальними закладами імперії. План В.В. Докучаєва з реорганізації інституту був настільки продуктивним, що невдовзі за цим планом було реформовано Московський сільськогосподарський (колишня Петровська землеробська академія) та Петербурзький лісовий інституту, а також сільськогосподарські відділення Ризького політехнікуму та Київського політехнічного інституту. Закладені В. В. Докучаєвим новаторські принципи наукової підготовки агрономів і лісівників перетворили Ново-Олександрійський інститут на визнану в світі школу російських ґрунтознавців.

Таким чином, польські науковці чітко розрізняють освітню і наукову складові у функціонуванні Ново-Олександрійського інституту. Заперечуючи значення зрусифікованого центру вищої аграрної освіти у Польщі, вони шанують наукові традиції, що сформувались в Пулавах, насамперед, завдяки діяльності професора В.В. Докучаєва.

З огляду на те, що дослідження історії аграрної освіти і науки в Україні залишається важливою проблемою для сучасного українознавства, документальні матеріали з історії найстарішого в Україні аграрного вишу, що зберігаються в ДАХО, становлять

важливий пласт унікальної інформації. Вивчення історії аграрної освіти і науки є необхідним для спільних студій українських та польських науковців.

Література

1. Устав Политехнического и Земледельческо-лесного института и штатное расписание, утвержденные 20 мая 1862 года // ДАХО. – Ф. 669. – Оп. 3. – Од. зб. 36. – Арк. 1–7.

2. Сведения о личном составе, учебном оборудовании и средствах содержания института и земледельческих училищ после сокращения штата в 1865 году // ДАХО. – Ф. 669. – Оп. 3. – Од. зб. 39. – Арк. 1–5.

3. Фурсенко И.Д. Харьковский ордена Трудового Красного Знамени сельскохозяйственный институт имени В.В. Докучаева: очерки истории / И.Д. Фурсенко. – Київ: Урожай, 1968. – С. 18–53.

4. Історія Харківського національного аграрного університету імені В.В. Докучаєва / О.М. Голікова, А.І. Кравцов, Р.І. Киричок та ін.; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. – Харків, 2011.– С. 69–82.

5. Проект Устава института сельского хозяйства и лесоводства в Новой Александрии. 1865 г. // ДАХО. – Ф. 669. – Оп. 3. – Од. зб. 40. – Арк. 1–11.

6. Устав (Положение) института, утвержденный 1(13) октября 1835 г. // ДАХО.– Оп. 3. – Од. зб. 16. – Арк. 1–13.

7. Устав института и копия Указа императора об утверждении Устава и преобразовании института. 8 июня 1869 г.

8. Протокол заседания Совета Управления Царства Польского по обсуждению проектов Уставов и штатов Политехнического института в Лодзи и института сельского хозяйства и лесоводства в Новой Александрии. 1 июня 1866 г. // ДАХО. – Ф. 669. – Оп. 3. – Од. зб. 41. – Арк. 1–16.

9. Pamiętnik Puławski. Puławy 1862–1962. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, 1965. – 451 s., il.

10. Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sggw.pl/uczelnia/historia-sggw/poczet-rektorow-sggw>

11. Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.iung.pulawy.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=93&Itemid=54